SAFO MATJON
HILOLA BAKIYEVA
XOLIDA GULYAMOVA

BOSHLANG`ICH SINFLARDA ONA TILINI O`QITISH METODIKASI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

SAFO MATJON
HILOLA BAKIYEVA
XOLIDA GULYAMOVA

BOSHLANG`ICH SINFLARDA ONA TILINI O`QITISH METODIKASI

(O`quv qo`llanma)

Toshkent
«ZEBO PRINT»
2023

UO'K 37.0;373
KBK 74.202;74.261.4
M-73

Safo Manchonov, Hilola Bakiyeva, Xolida Gulyamova Boshlang`ich sinflarda ona tili o`qitish metodikasi [O`quv qo`llanma]: – Toshkent. Zebo Print – 2023.- 346 bet.

Taqrizchilar:

Ernazarova Manzura - *filologiya fanlari doktori (DSc), Navoiy davlat pedagogika instituti "Boshlang`ich ta`lim metodikasi" kafedrasi mudiri.*

Hamroyev Alijon - *pedagogika fanlari doktori (DSc), professor. Buxoro davlat universiteti "Boshlang`ich ta`lim metodikasi" kafedrasi mudiri.*

Shofqorov Abdushukur - *filologiya fanlari nomzodi, dotsent Chirchiq davlat pedagogika universiteti O`zbek tilshunosligi kafedrasi mudiri.*

Mazkur o`quv qo`llanmada fanning predmeti, maqsadi va vazifalari, mazmuni, o`qitish metodlari, usullari va vositalari , ona tili va o`qish savodxonligi darslarining sinfda hamda sinfdan tashqari mashg`ulotlarida bolalar adabiyoti namunalari ustida ishlash metodikasi misolida o`z aksini topgan. Shuningdek, boshlang`ich sinflarda adabiy-nazariy ma'lumotlar, turli janrdagi asarlar matni ustida ishlash metod, usul va vositalari, matn tahliliga xalqaro tajribalarni tatbiq qilish namunalari keltirilgan. Talabalarning o`z bilimlarini tekshirish uchun tavsiya etilgan testlar, mustaqil ishlariga doir savol-topshiriqlar bo`lajak boshlang`ich sinf o`quvchilarining kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishga y`onaltirilgan.

Oliy ta`lim muassasalarining boshlang`ich ta`lim fakulteti talabalariga mo`ljallangan ushbu o`quv qo`llanmadan magistrlar, mustaqil izlanuvchilar, boshlang`ich sinf o`qituvchilari foydalanishlari mumkin.

ISBN 978-9943-8555-8-8

I BO`LIM. BOSHLANG`ICH SINFLARDA ONA TILI O`QITISH METODIKASI - PEDAGOGIK FAN SIFATIDA

1- §. Boshlang`ich sinflarda bolalar adabiyotini o`qitish metodikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Jahon miqyosida kichik yoshdagi maktab o`quvchilarini jahon sivilizatsiyasi yutuqlari va axborot resurslari bilan tanishtirish darslarini, o`quvchilar hamda o`qituvchining o`zaro hamkorligi asosida tashkil qilish boshlang`ich ta`lim modernizatsiyasining tub mohiyatini tashkil etadi. Yangi O`zbekiston taraqqiysi ijrosiga bog`liq raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uzluksiz ta`limning bosh bo`g`ini maktabgacha ta`lim mussasasi tarbiyalanuvchisini maktab ta`limiga olib kirishdan tortib boshlang`ich ta`lim jarayonida ularning sifatli ta`lim olishlari uchun sharoit yaratish, bilimlarni egallashni ta`minlovchi o`qitish metodlari, usullari va vositalarini tanlash hamda ta`lim jarayoniga tatbiq etish orqali o`zaro kommunikatsiyaga va hayotga tayyorlashgacha ta`lim sifatini oshirishning asosiy omillari sanaladi.

Davlatimiz rahbarining ijtimoiy hayotga tatbiq qilinayotgan "O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasi to`g`risida"gi Farmonida qayd qilingan "uzluksiz ta`lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta`lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish" masalasi mamlakat ravnaqiga xizmat qilayotgan barcha soha vakillarining o'z faoliyatini yangicha yondashuvga asoslangan holda tashkil etishni taqozo qilmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmonida belgilab berilgan ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish, milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish kabi ustuvor yo'nalishlar asosida ta'lim tizimini isloh qilish davr talabi sifatida qaralmoqda.

Dunyo miqyosidagi hozirgi globallashuv sharoitida

ta'lim tizimiga pedagogik innovatsion texnologiyalarning keng miqyosda joriy qilinishi tufayli o'quvchilarning mantiqiy, tahliliy, tanqidiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish orqali ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish rivojlantiruvchi ta'limning muhim jihati sifatida yosh avlodni jahon standarti talablariga javob berish darajasiga ko'tarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, boshlang'ich sinflarda o'quv savodxonligini monitoring qilish bo'yicha o'qish va matnni tushunish sifatini xalqaro o'rganish (The Progress in International Reading literacy Study) PIRLS talablarini amalga oshirishda o'qish ta'limi zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Ma`lumki, PIRLS dasturi asosida o'quvchilar o'qishning ikki xil turi bo'yicha mashg'ulot davomida va maktabdan tashqari baholanadilar. Bunda:

a) adabiy ta'lim tizimini o'zlashtirish tajribasini o'rganish maqsadida o'qish darajasini aniqlash;

b) ta'lim jarayonida beriladigan ma'lumotlarni o'zlashtirish va ulardan foydalanishga doir o'qish darajasini aniqlash ko'zda tutiladi.

Tadqiqotning kontseptual qoidalariga muvofiq o`quvchilar badiiy va ilmiy-ommabop matnlarni o'qish qobiliyati aniq berilgan ma'lumotni topish; ma'lumotlarni talqin qilish va umumlashtirish; matn mazmunini, til xususiyatlari va tuzilishini tahlil qilish hamda baholash; xulosalarni shakllantirish kabi 4ta mezon bo'yicha baholanadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqishini oshirishni va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim-tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi.

Ma'lumki, badiiy asarlarni o'qish bilan bog'liq holda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimida o'quvchilarning badiiy-estetik tafakkurini shakllantirish, o'zligini anglashga yo'naltirish, vatanga muhabbat tuyg'ularini kamol toptirishda

boshqa o'quv predmetlari kabi bolalar adabiyoti namunalarini san'at asari sifatida o'rganish vazifalari yuklatilgan o'qish ta'limi alohida o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinflarda o'qish metodikasi adabiyot o'qitish sistematik kursiga tayyorlovchi predmet sifatida bolalar adabiyoti namunalari asosida o'z maqsad va vazifalarini belgilaydi.

Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'lim o'zaro bog'liq bo'lgan quyidagi jarayonlarni o'z ichiga qamrab oladi: 1) adabiy-badiiy asarlar tahlili vositasida shaxs tarbiyasi; 2) boshlang'ich sinflarda bolalar adabiyotini maktab fanlaridan biri sifatida o'qitish; 3) shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishini shakllantirish jarayoni.

Hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'qish metodikasi bo'yicha aniq dalillangan, ilmiy asoslangan ko'rsatmalarga muhtoj. Metodika bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini adabiy ta'lim mazmuni va uni o'qitishga mustaqil, ongli yondasha oladigan, o'zgalarning tajribasini nafaqat o'rganish, balki ular faoliyatining natijalarini ongli ravishda tahlil qilib, to'g'ri xulosa chiqara biladigan bo'lishlarini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi.

Boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'qish metodikasining asosi sifatida quyidagi didaktik qonuniyatlarni keltirish mumkin:

1. Ta'lim o'quvchilarning fanlarga tegishli bilim va tushunchalarini anglashlariga har tomonlama ta'sir etuvchi xarakterda bo'lishi.

2. O'quvchining adabiy ta`lim masalalarini aniq tushunishlariga erishish.

3. O'qituvchi yangi murakkab ta'limiy muammolarni tanish hodisalar holatida ko'rsata olish mahoratiga ega bo'lishi. Adabiy ta'lim jarayonida deduktsiyani induktsiya bilan bog'lay bilishi.

Boshlang'ich ta'lim tarixida ayni muammoga jonli ijodiy psixologik jarayon sifatida qaraladi.

Hozirgi adabiy ta'lim maktab oldiga o'sib kelayotgan yosh avlodni asrlar mobaynida insoniyat tarixi davomida yaratilgan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.// Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: SHarq, 1997. –64b. -20-29-b.

2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi// O'quvchi ma'naviyatini shakllantirish. –T.: Sharq, 2000. 23-b. – 297b.

3. O`zbekiston respublikasi MO`D. Ona tili o'qitish kontseptsiyasi. –T.: 2020.

4. Boshlang'ich ta'lim kontseptsiyasi.//Boshlang'ich ta'lim. 1998. №6.12-18- b.

5. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. (Ona tili. O'qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiatshunoslik (1-4-sinflar)) –T.: RTM. 2010. –144b.

6. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.–"ICTWEEK O'zbekiston–2016" axborot-kommunikatsiya texnologiyalari haftaligi.// Xalq so'zi. -2016- yil 20-sentabrь.

7. Mirziyoev Sh. M. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF – 4947- sonli Farmoni // Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. – T.: G'afur G'ulom, 2017. – 92 b.

8. Mirziyoev Sh.M. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: O'zbekiston, 2017.– 48 b.

9. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: O'zbekiston, 2017. – 102 b.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF – 5712- sonli Farmoni. QHMMB: 0619/5712/3034-con, 29 04.2019 y.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030

yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF – 5847- sonli Farmoni. QHMMB: 0619/5847/3887-con, 9.10.2019 y.

12. Matchonov S., G‘ulomova X. Nutq madaniyati. // Boshlang‘ich ta’lim. 2000. -№1. -8-10-b.

13. Mahmudov N. Nutq boyligi// Umumfilologik tadqiqotlar: muammolar va yechimlar:Tezis shaklidagi maqola. –Jizzax: 2011. –162b.

14. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. –188 b.

15. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. –T.: Fan, 2008. –160 b.

16. Yo‘ldoshev M., Isaqov Z., Haydarov Sh. Badiiy matnning lisoniy tahlili. –T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. –109 b.

17. Kaykovus. Qobusnoma. –T.: Yangi asr avlodi, 2016. -224 b.

18. Mamatova. G Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi.–T.: Istiqlol, 2010. –55 b.

19. Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. –T.:O‘qituvchi, 1996. –108 b.

20. Matchonov S., G‘ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag‘ich sinflarda o‘qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2008. –224 b.

21. Matchonov S. va b. O‘qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2020. –266 b.

22. Matchonov S. va b. 4-sinfda o‘qish darslari -T.: Yangi-yo‘l poligraf servis, 2007. –191 b.

23. Matchonov S. va b. O`qish darslarini ilg`or pedagogic texnologiyalar asosida tashkli etish. T.: -Yangi yo`l poligraf ser-vis. 2009.

24. Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati.– T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009. – 12-31 b.

25. Mahmudov N., Ziyadova T.U., Ahmedova N.,

Ramazanova G. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matn yaratish ko‘nikmalarini shakllantirish. –T.: 2014.–86 b.

26. Ne’matov H., G‘ulomov A., Ziyodova T. O‘quvchilar so‘z boyligini oshirish. (O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma.) –T.: RTIMM, 1995. –76 b.

27. С.П. Редозубов. Методика русского языка в начальной школе. –Москва: 1963. –306 с.

28. Sariyev Sh. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o‘stirish (metodik qo‘llanma) –T.: Yurist-media markazi, 2010. –76 b.

29. Форобий. Фозил кишилар шаҳри. –Т.: 1999. 186-188-бет.

30. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. –T.: Yulduzcha.1990. –188 b.

31. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, –T.: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –1- jild. – 679 b.

32. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, –T.: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –2- jild. – 671 b.

33. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, –T.: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – 3- jild. – 687 b.

34. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, –T.: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. –4- jild. – 606 b.

35. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, –T.: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. –5- jild. – 591 b.

36. Qosimova K., Matchonov S. va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik. –T.: Noshir, 2009. –352 b.

37. G‘afforova T., G‘ulomova X. 1-sinfda o‘qish darslari. –T.: Tafakkur, 2011. –206 b.

38.G‘afforova T. va b. 2-sinfda o‘qish darslari. –T.: Sharq, 2013. –126 b.

39.G‘ulomov A., Qodirov B. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: O‘qituvchi, 1998. –160 b.

40. Husanboyeva Q. va b. Boshlang‘ich sinflarda adabiyot o‘qitish metodikasi. Samarqand. 2019.

41. Mamatova G. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi. PFFD (PhD).–T.: 2020.

42. Bakiyeva H. 4-sinf o`qish darslarida PIRLS nazorati asosida tshkil etish. –T.: 2017.

43. Sariyev Sh. Boshlang'ich sinflarda matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish. PFFD (PhD).–T.: 2020.

MUNDARIJA

I. BO`LIM. Boshlang`ich sinfda ona tili o`qitish metodikasi pedagogic fan sifatida..........3

1-§. Boshlang`ich sinflarda bolalar adabiyotini o`qitish metodikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari..........3

2-§. Bolalar adabiyotini o`qitish metodikasi fanining metodologik asoslari..........12

3-§. Boshlang`ich sinflarda bolalar adabiyotini o`qitish tarixi..........18

4-§. Bolalar adabiyotini o`qitish darslarining ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyati..........26

5-§. Boshlang`ich sinflarda badiiy asarlarni o`rganishga qo`yiladigan talablar..........33

6-§. Bolalar adabiyotini o`rganishda darslarida qo'llaniladigan metod va usullar..........38

7-§. O'qish malakalarini takomillashtirish usullari..........53

8-§. Boshlang`ich sinflarda badiiy asarni tahlilining metodik asoslari..........64

9- §. Badiiy asar matni ustida ishlash..........71

10-§. Boshlang'ich sinflarda badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga ko'ra o'rganish..........90

Ertak janridagi asarlarni o`rganish metodikasi..........96

Hikoya janridagi asarlarni o`rganish metodikasi..........106

Masal janridagi asarlarni o'rganish metodikasi..........120

She'riy asarlarni o'rganish metodikasi..........131

Dostonni o`rganish metodikasi..........144

Ilmiy-ommabop asarlarni o'qish metodikasi..........157

Topishmoq, latifa va tez aytishlarni o'rganish metodikasi....164

11-§. O'qishdan umumlashtiruvchi darslarni tashkil etish...170

12-§. O'qish darslarida nutq o'stirish..........178

Bilimlarni tekshirish uchun test topshiriqlari..........183

II. BO`LIM. Sinfdan tashqari o`qish metodikasi..........188

1-§. Sinfdan tashqari o'qishning maqsad va vazifalari..........188

2-§. Sinfdan tashqari o'qish darslarining turlari..........198

3-§. Sinfdan tashqari o'qish darslarini rejalashtirish..........206

Bilimlarni tekshirish uchun test topshiriqlari..........213

III. BO`LIM. PIRLS xalqaro tahlili asosida matn ustida ishlash..........215

SAFO MATJON
HILOLA BAKIYEVA
XOLIDA GULYAMOVA

BOSHLANG`ICH SINFLARDA ONA TILINI O`QITISH METODIKASI

(O`quv qo`llanma)

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Isxoqov

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 25.10.2023 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi. “Cambria” garniturasi. Hisob-nashr tabog‘i. 21.62.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 17.

«ZEBO PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha

9 789943 855588